

Trávníček, František

K asimilaci artikulace v hrtanu

In: Trávníček, František. *Příspěvky k dějinám českého jazyka*.
Brno: Filozofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1927, pp. [7]-16

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118661>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I.

K asimilaci artikulace v hrtanu.

Chronologie.

1. 1. Jde mi o asimilaci znělých souhlásek v neznělé a opačně, jež časem v čes. jazyce nastala dílem před souhláskami, dílem na konci slova před pauzou a dílem před samohláskami; na př. *tbáti* — *dbáti*, *sbožie* — *zbožie*, *Kladsko* — *Klatsko* (a dále *Klacko*), *nežtovice* (z *nežitovice*) — *neštovice*, *patdesát* — *paddesát* (a dále *padesát*), — *nůš*, *dup*, *hat*, — *chlab* ani nedýchal atpod. Bývá nazývána stručně asimilací¹.

Tato asimilace se dnes nevyskytá na území čes. jazyka v stejném rozsahu. Místy se před pauzou vyslovují souhlásky znělé, *dub*, *had* atd. Před znělými souhláskami jedinečnými *j*, *r*, *l*, *m*, *n*, *ň* a před *v* někde spodoba nastává, někde nikoli; na př.: *k ránu* — *g ránu*, *kupme* — *kubme*. Tu je pak třeba dále rozlišovati skupení souhlásek v témž slově (*svůj*, *zrátí*...) a na švu dvou slov (*s vo-jákem*, *z vody*...). Také asimilace od původu neznělých souhlásek k následující samohláске na švu dvou slov není po celém čes. jazyce; místy se vyslovuje *chlap ani* nedýchal, místy *chlab ani*... Dále jsou dialektické rozdíly ve skupení »neznělá souhláska + *v*»; dílem *v* zůstává, *tvůj*, *svůj* atd., dílem se asimiluje v *f*, *tfůj*, *sfůj* atd. Konečně se dialekticky různě vyvíjelo skupení *sh*; někde se spodobilo v *sch*, jinde v *zh*: *schodit* — *zhodit* atp. Po celém jazyce se provedla asimilace párových souhlásek; na př. *tbáti* — *dbáti*, *nůžky* — *nůšky*, *sbožný* — *zbožný* atd. V afektované výslovnosti se arcit vy-

¹ Asimilace v širším smysle je jakékoli přizpůsobení artikulace ve skupení hlásek; tedy na př. i změna v explozi souhlásek *d*, *t* před *s*, *z*, *š*, *ž* (*pod sebou*, *podzim*...), jejímž výsledkem je výslovnost *pucebou*, *pozim* atd.

skýta neznělá souhláska párová před neznělou a opačně. Když na př. učitel vysloví *nůžky, s bohem*, aby žáky upozornil na rozdíl mezi výslovností a pravopisem.

2. Vedle otázky o rozsahu asimilace v čes. jazyce je velmi důležitá otázka chronologická. Východiskem je tu fakt, že velmi mnohé souhláskové skupiny nebo souhlásky před pauzou, jež se časem spodobily, vznikly až po zániku jerů; na př. *sbožie* ze *svb-*, *Kladsko* z *-dsko*, *patdesát* z *pět-*, *nůž* z *nož* atd. Proto se naše otázka zjednodušuje tak, nastala-li asimilace hned po zániku jerů či až někdy později.

3. V jazyce starším se podle pozorování Gebauerova v Hist. Ml. I, 323—324 držela mnohá nespodobená skupina, jako *tbáti*, *sbožie*, *dchoř* a j. Z toho Gebauer usuzoval, že se nespodobené skupiny nějaký čas, tu kratší, tu delší, vyslovovaly, spodobovaly se znenáhla, až vznikl dnešní stav, kdy před znělou párovou souhláskou je možná jen znělá a opačně.

Ale na otázku o postupu asimilace je třeba odpověděti podrobněji; zejména se ptáme, jak se dlouho neasimilované skupiny držely a kdy asi asimilace pronikla.

2. 1. Podrobněji se s otázkou o asimilaci párových souhlásek ve skupení dvou souhlásek obíral Havránek ve Sborn. Pastrn. 102 sl. Ukazuje, že se do sklonku stol. 13. píší tyto skupiny v podobě neasimilované, etymologické (*sbožie*, *tbáti*...), v památkách z počátku stol. 14. velmi hojně v podobě neasimilované, ale již také v podobě asimilované (*zbožie*, *dbáti* atd.). Z toho usuzuje, že se asimilace začala ojedinele již na sklonku stol. 13., ale že se ještě v 1. polovici 14. stol. výslovnost kolísala, až nastal dnešní stav, bezpochyby ne v stejnou dobu po celém území.

Vyvozuje tedy Havránek chronologii asimilace z grafiky starých památek. To je svědectví jistě velmi důležité, neboť si nelze dobře představit, že by byli staří písaři psali párové souhlásky v neasimilované, etymologické podobě, kdyby je nebyli skutečně vyslovovali.

2. Je arcí možný tento postup: neasimilované souhlásky se sice v češtině vyslovovaly, ale nikoli ještě v 12. a v 13. stol., nýbrž někdy předtím; písaři 12. a 13. stol. psali neasimilované sou-

hlásky tradičně, jak se tomu naučili v starších spisích. Tím by se chronologie asimilace poněkud změnila; bylo by třeba klásti její začátek a provedení do doby mnohem starší, než myslí Havránek, a zůstalo by jen určení, že asimilace nastala po zániku jerů.

Tu je však třeba se ptáti, jak daleko do minulosti lze pošínovati vznik čes. tradice pravopisné. Havránek myslí na 1. polovici 14. století. Mně je nepochybné, že je písařská tradice starší. Svědčí mi o tom jazyk literárních památek ze samého začátku stol. 14. a o něco pozdějších, jako je legenda o Pilátovi, o Jidášovi, o apoštolech, Alexandreis atd. V nich pozorujeme neobyčejně vyvinutou básnickou mluvu. Ta nemohla vzniknouti najednou, rázem, nýbrž delším vývojem básnictví. Lze se proto domnívati, že ona mluva sahá svými začátky aspoň do sklonku stol. 13. A současně s vývojem literatury jde i vývoj pravopisu. Mám tedy zato, že ustálení pravopisu, vznik pravopisné tradice lze pošínovati dobře do sklonku stol. 13.

Je proto možné předpokládati, že se již na sklonku století 13. souhlásky hojně asimilovaly, ale že se psaly v podobě neasimilované proto, že se tak jednak z části dotud vyslovovaly, jednak že písaři napodobovali starší psaní, z doby, kdy se souhlásky vyslovovaly veskrze neasimilované. Proti stol. 12. a 13. píší se ve stol. 14. asimilované souhlásky mnohem častěji. Toto prolomení tradice písařské lze si vysvětliti tlakem skutečné výslovnosti, neboť ve 14. stol. byla výslovnost z větší části již asimilovaná a někdy v 2. polovici veskrze asimilovaná. Vlivem pravidelné neasimilované výslovnosti zaniká psaní neasimilovaných skupin víc a víc, až vznikl přibližně týž stav, jako je dnes¹.

Pošínuji tedy začátek a provedení asimilace proti Havránkovi o něco hlouběji do minulosti.

3. Jakobson (Slavia IV, 813) se domnívá, že asimilace nastala „ihned nebo téměř ihned po zániku slabých

¹ Asimilované psaní proniklo velmi hojně v téměř slově, pokud neasimilovanou souhlásku nedrží zřejmá etymologická souvislost se slovy nebo s tvary, majícími i ve výslovnosti souhlásku neasimilovanou. Tak píšeme na př. *sboží, zdravý, zde, dbáti, tchoř, neštovice, džbán, vždy*... ale *hladký, těžký, náš, dub*, kde přispívají k etymologickému psaní slova nebo tvary *hladiši, tíše, nože, dubu* atpod.

jerů“. Havránkova domněnka „o pozdním původu“ asimilace prý není „průkazná“. Jakobson proti Havránkovi namítá, že počet dokladů s neasimilovanými souhláskami v stol. 13. není tak „zdrucující“. Je prý potřeba vyloučiti případy typu *jistba*, „kde je etymologie průhledná, neboť vedle jsou tvary jako *jisteb*, *jistebna*, *jistebnk*“, t. j. tvary s neasimilovanou souhláskou, jež zůstala i po asimilaci. Je pravda, že případy, kde se vyslovují neznělé souhlásky před znělými — když jsou odděleny od znělých samohláskou a pod. —, podporují psaní neznělých souhlásek v tvarech a slovech příbuzných, kde jsou neznělé souhlásky v přímém sousedství se znělými. Na př. slova *nadepsati*, *podepsati*, *tíže* jsou oporou pro psaní slov *nadpis*, *podpis*, *těžký*, vyslovovaných s *-t* a *-š*. Ale tak je v dobách, kdy zákon o asimilaci pronikl a kdy se v písmě z části zachovávají etymologické a historické hlásky. Ale z toho ještě neplyne, že písař 13. stol. sice vyslovoval *jizdba*, ale psal *jistba*, protože měl oporu v tvarech *jisteb* atd. Tu je potřeba nejprve jinými svědectvími dokázati, že se v 13. stol. vyslovovalo asimilované, a pak by bylo lze vykládati, že se psalo neasimilované vlivem tvarů a slov příbuzných. Tato námitka Jakobsonova nevyvrací tedy nijak Havránkovo mínění. Pro ně svědčí zcela zřetelně ta okolnost, že se v 13. stol. psalo neasimilované i tam, kde nemohly působiti na grafiku tvary nebo slova se souhláskami nepochybně neasimilovanými, protože jich v jazykovém povědomí nebylo; na př. *sbožie*, *tbáti*, *dchoř*, *Kladsko* a j.

Dále prý musíme z příkladů neasimilovaného psaní v 13. stol. vyloučiti případy typu *kde*, „kde je *k* úplně přirozené, poněvadž ani nebylo jiným způsobem možno označiti znélou raženou zadopatrovou souhlásku, neboť písmeno *g* na počátku 13. stol. již nepochybně označovalo nikoli hlásku *g*, nýbrž *h* a pak se ho užívalo po určitou dobu výhradně pro označení hlásky *j*“.

Že by *g* bylo označovalo již na počátku století 13. „nepochybně“ hlásku *h*, je tvrzení v této souvislosti zcela liché. Jakobson totiž spojuje otázku asimilace s otázkou změny *g* v *h* takto: a) případy typu *gde*, *gdo*, vzniklé asimilací z *kde*, *kdo*, ukazují, že v době asimilace *kde* v *gdo* atd. nebyla již změna *g* v *h* živá, protože se asimilací vzniklé *g* nezměnilo v *h*; b) asimilace nastala ihned nebo téměř ihned po zániku slabých jerů, t. j. v době

mnohem starší, než myslí Havránek; c) je tedy změna *g* v *h* starší než asimilace, a tedy mnohem starší než při výkladě Havránkově. Tato argumentace by byla správná, kdyby byl správný předpoklad b). Jakobson jej mimo jiné dokazuje tvrzením, že psané *kde* v 12. a v 13. století je vlastně vyslovované *gde*. Toto tvrzení však může být jen výsledek důkazu o velikém stáří asimilace, provedeném jinými svědectvími, nikoli jedno svědectví samo. Není tedy nikterak zřejmé, že psané *kde* je vyslovované *gde*.

Ani okolnost, že se literou *g* označovalo *j*, nijak nepodpirá mínění, že se v případech typu *kde*, vyslovovaných *gde*, musilo psát *kde*; proto, že také jiné litery měly dvoji platnost: $c = c$ a k ; $u = u$ a v atpod.

Není tedy příčiny neviděti v psaném *kde* i vyslovované *kde*, t. j. není příčiny nevěřiti grafice.

Za třetí uvádí Jakobson proti Havránkovi případy, jako *Gratcensis* (z r. 1216) a *Pretbor* (z r. 1226). V prvním z nich je *t* místo *d* před neznělým *c*, jak žádá asimilovaná výslovnost, v druhém pak je *t* místo *d* před znělým *b*, tedy proti výslovnosti. Ale takové ojedinělé doklady nemohou mít větší význam než veliké množství případů náležitého neasimilovaného psaní (*sbožie*, *Kladsko* atd.). Pošíneme-li Havránkovu chronologii poněkud hlouběji do minulosti, lze docela dobře pochopiti jak psaní *Gratcensis*, tak i *Pretbor*, protože pak již v první polovici 13. stol. můžeme očekávati ojedinělé případy asimilace. Ale nesmíme zapomínati, že může jíti o píseckou chybu, zejména v druhém případě. Naprosto nelze z dokladu *Pretbor* vyvozovati to, co Jakobson, totiž že je to „hyperarchaismus“, který si lze vysvětliti jen tak, že písař vyslovoval asimilovaně *dbáti* atd., ale psal neasimilovaně *tbáti* a že z nedokonalé znalosti pravopisné tradice napsal proti výslovnosti *Pretbor*.

Jakobsonovy námitky proti Havránkově chronologii — i když ji pozměníme podle toho, co jsem uvedl v § 2₂ — jsou tedy liché. Nemáme proto příčinu nevěřiti, že se ve psaní neasimilovaných souhlásek v 12. a v 13. století obráží skutečná výslovnost.

4. 1. Nyní si všimněme toho, co podává Jakobsonova hypotéza pozitivně. Tu je velmi důležité určení, že se asimilace provedla ihned nebo téměř ihned po zániku jerů. Naskýtá se tedy

otázka, kdy asi jery zanikly (anebo byly nahrazeny jinými samohláskami, zejména *e*).

Ve výkladě o asimilaci se Jakobson nezmiňuje o době, do které klade zánik jerů. Jen z toho, že staví Havránkovu chronologii asimilace ostře proti své, zdá se vyplývat, že kladl zánik jerů do doby mnohem starší, než je stol. 13. Na můj dotaz mi Jakobson oznámil, že klade zánik jerů do 10.—11. stol.

Z vývoje jazyka českého samého lze říci jen tolik, že v 11. století jery již nežily. Svědčí tomu doklady, jako *Chlmec*, *Týnec*, *Gradec*, doložené od počátku druhé polovice stol. 11. Srovn. u Smetánky v LF. XXXVIII (1911), 454. Jiné svědectví lze čerpat z té okolnosti, že v době, kdy vznikly nejstarší památky církevně-slovanské, jery beze vší pochyby ještě byly, ale že brzy potom již začaly mizeti; srovn. u Vondráka AkslGr.² 183 a VerglGr. I², 172. Z toho by bylo lze souditi, že jery zanikaly nebo začaly zanikati někdy kolem r. 900. Není arciť jisto, že jery zanikaly v češtině asi touž dobou jako v církevní slovanštině, ale aspoň přibližné svědectví z toho vyplývá i pro češtinu.

Z Jakobsonovy chronologie zániku jerů je tedy třeba s velikou podobností pravdě vyloučiti 11. stol., takže zbývá stol. 10.

2. Podle toho by byla asimilace nastala ještě někdy v století 10. nebo na počátku stol. 11. Do té doby však nelze dobře asimilaci pošinouti, protože bychom si nedovedli dobře vysvětliti vznik pravopisné tradice. Psaní neasimilovaných souhlásek v 12. a 13. stol. je totiž podle Jakobsona ne odrazem skutečné výslovnosti, nýbrž jen pravopisná tradice z doby starší, kdy se tak vyslovovalo. Ale kdy se mohlo ustáliti psaní neasimilovaných souhlásek, když se už „ihned nebo téměř ihned“ po zániku jerů začaly vyslovovati souhlásky spodobené? K ustálení tradice je potřebí nějaké doby. Proto by tradice psaní neasimilované souhlásky musila sahati svými začátky do doby, kdy ještě jery byly, tedy do doby před 10. stoletím. Nemáme však žádný, ani malinko podobný pravdě důvod k mínění, že se u nás před 10. stol. mohla vyvinouti česká pravopisná tradice. Vždyť je velmi podobno pravdě, že se v té době u nás vůbec česky nepsalo. Ale i kdybychom připustili, že se už tehdy daly pokusy o psaní čes. jazykem, je přece jasno, že by se za takových okolností nemohla vyvinouti tak pravi-

delná pravopisná tradice v psaní souhláskových skupin, jakou pozorujeme v památkách 12. a 13. století a jež je podle Jakobsona dědictví z oné doby.

Byla by možnost se domnívati, že neasimilované psaní české vzniklo vlivem hlaholského a cyrilského písma. To je podle mého mínění možnost úplně vyloučená. Především proto, že se slovanské písemnictví u nás neujalo, že naše účast na něm nebyla příliš veliká, a dále, že nejstarší čes. grafika ukazuje zcela zřetelně, že má základ v latinské abecedě. Odtud má *c* někdy platnost *k* (*comar* = komár), *g* platnost *j* (*geho*), odtud to, že nejstarší písaři nedovedou označovati hlásky latinské abecedě neznámé, jako *ě*, *ie*, *č*, *š* atd., jejichž pravidelné grafické označení, odlišení od hlásek příbuzných pozoruje se teprve časem.

Česká pravopisná tradice mohla tedy vzniknouti až později, nejdříve v století 13.; a přibližně do té doby jest klásti asimilaci párových souhlásek.

Proto by bylo tím více nepodobno pravdě mínění, že asimilace pronikla ještě dříve než v 10. stol.

5. 1. Za *k* kde se vyslovuje hojně *gde*. To je zcela jasné: po zániku *jeru* bylo neznělé *k* před znělým *d* a spodobilo se tedy v *g*. Za praslovans. *g* je dnes zpravidla *h*, někdy starší *γ*, *hora*, *noha* atd.; viz v § 10s. Protože se tu nezměnilo *g* v *h*, vlastně nejprve v *γ*, plyne z toho, jak upozornil Jakobson l. c., že v době asimilace nebyla již změna *g* v *γ*, *h* živá. To se dobře shoduje s chronologií změny *g* v *γ*, *h* a asimilace; jeť změna souhlásky *g* starší než asimilace; viz § 6 sl. Podobné případy jako *gde* jsou *gdy*, *gdýž*, *g ránu*, *g době* a j., připomenuté v § 11.

2. Vedle *gde* se však místy vyslovuje také *hde* nebo *γde*. To se zdá svědčiti o tom, že asimilace *kde* v *gde* nastala už v době, kdy byla změna *g* v *h* živá. Ta má nejstarší doklady již z počátku druhé polovice stol. 12. a hojně z počátku stol. 13. a dokonala se do sklonku stol. 13. nebo o něco dříve; srovn. v § 6. Asimilace párových souhlásek spadá asi do druhé polovice stol. 13.

Podle této chronologie se lze domnívati, že se *kde* asimilovalo v *gde* až někdy v druhé polovici stol. 13. Tehdy se mohlo ještě změnit i *γde* (a dále v *hde*). Ale třeba připustiti i možnost, že *hde* vzniklo z *gde* dříve, protože se *g* měnilo v *h* hlavně již před

druhou polovicí stol. 13., v první polovici toho století a už ve stol. 12. Z toho by vyplývalo, že se *kde* asimilovalo v *gde* rovněž někdy v první polovici stol. 13. nebo ve stol. 12., t. j. v době, v níž se podle písemných památek ještě párové souhlásky neasimulovaly. Jinými slovy: *hde* (*γde*) se zdá svědčeti, že asimilace je starší než ze stol. 13.

Tu však třeba především uvážiti, může-li ojedinělý případ zvrátiti chronologii asimilace, opřenou o tolik případů zcela nepochybných (*sbožie, tbáti, Kladsko* atd.). Dále, že přece jen lze vystačiti s výkladem, že se *kde* asimilovalo v *gde* někdy až v druhé polovici 13. století nebo kolem polovice tohoto století, kdy se už asimilace párových souhlásek začala a kdy ještě změna *g* v *γ*, *h* byla živá.

Je tu však jiná okolnost. Když vykládáme, že *gde* vzniklo z *kde* až po změně *g* v *γ*, *h*, *hde* pak ještě za doby, kdy byla změna *g* v *γ*, *h* živá, předpokládáme, že se nespodobené *kde* drželo tam, kde je za ně dnes *gde*, déle než v těch nářečích, kde je za ně *hde* (*γde*). To by bylo lze dobře pochopiti jako dialektické rozdíly časové v provádění asimilace. Ale *gde* je místy v týchž nářečích vedle *hde*. To již vzbuzuje pochybnosti, protože si nelze dobře mysliti, že by se totéž slovo v témž nářečí vyskytovalo dílem v podobě neasimilované *kde* — z níž až později vzniklo *gde* —, dílem nějakou dobu již v podobě asimilované *gde*, z níž vzniklo někdy kolem r. 1250 *hde*.

3. Domnívám se, že tyto nesnáze ani nejsou. Ve skupení *kt* se mění *k* v *ch*; na př. *dochter, director, kontracht, ch tebe* (= *k* tobě), *jechtat* a pod. Viz u Gebauera v *Hist.Ml.* I, 450—451 a u Oberpfalcera ve *Sborn.Pastrn.* 130. Tu se tedy neznělá zadopatrová ražená souhláska *k* změnila před *t* v třenou zadopatrovou souhlásku neznělou. Podle těchto případů soudím, že se *gde* změnilo v *γde*. Místo znělé ražené souhlásky *g* před znělým *d* vznikla znělá souhláska zadopatrová třená; jeť *γ* znělá souhláska *k* *ch*, viz § 9s. Takto povstalé *γde* se dílem zachovalo do dneška, dílem se změnilo v *hde*, protože se i jindy *γ* změnilo v *h*; srovn. v § 9s.

Změna *kt* v *ch* je stará; Gebauer l. c. 449 má doklady již z Alb. (14. stol.) a z Háj. (16. stol.). Tak tuším mému předpokladu nic nebrání.

Potvrzení svého výkladu nalézám v tom, že i za *kto* je dilem *gdo*, dilem *γdo* nebo *hdo*. Podoba *gdo* vznikla až po přijetí *-d-* za *-t-* analogii podle *kde, kdy* (*gde, gay...*). V 13. stol., kdy by se ještě bylo mohlo *gdo* změnit v *γdo, hdo*, není *kdo* doloženo. V 14. stol. jsou doklady na *kdo* ojedinělé a ještě v 15. stol. má převahu *kto*. Srovn. u Havránka l. c. a u Gebauera v HistMl. I, 449.

Z toho vyplývá, že se *kdo* ujalo až v 14. stol.; z něho asimilací vzniklo *gdo*, ale nemohlo z něho dále vzniknouti *γdo, hdo* změnou *g* v *γ, h* jako v slovech *γora, hora* atd. Je tedy patrné, že *γ, h* v *γdo, hdo* vzniklo jinou cestou, totiž tak, jako vzniklo *ch* z *k* ve skupeni *kt*. Výsledkem jsou případy typu *noya, noha* sice stejné s *γdo, hdo*, ale podstatou vývoje jsou odlišné. Právě tak není stejného původu *γ* v *abyγ byl* a v *po poyřbu*: ono je z *ch* (*abych byl*), toto z *g* (*po pogr-*); viz v § 9₂.

Změnou *kt* v *cht* a *gd* v *γd* (*hd*) odstraňuje si jazyk nepohodlnou skupinu souhláskovou. Citíme dobře, že výslovnost skupiny *kt* je nesnadnější než skupiny *cht*. Nesnadnost skupiny *kt* pak záleží v tom, že jdou za sebou dvě souhlásky ražené; proto místo první ražené vzniká třená. Tak je i při změně *gd* v *γd*. Že je spojení dvou ražených souhlásek jazyku nepohodlné, ukazuje okolnost, že si je někdy odstraňujeme zánikem první souhlásky; sem hledi případy typu *dyž* místo *když*, *dyby* místo *kdyby*, *kadlec* místo *tkadlec*, *kanice* místo *tkanice* a j.

Dále svědčí pro uvedený výklad o *kt-cht* a *gd-γd* změna *pt* ve *ft* a *pě* ve *fě*. První z nich je doložena obecným *fták*, slovens. spisovným *vták* a kladským *ftát se* (Kubín Lidoml. 31), druhá pak slovem *fčela*, ve spisovném pravopise *včela* (z *pčela* a to z *bčela, bčc-*). V laštině je přesmyknutím *čpeta* (Bartoš Dial. I, 111). V tom je svědectví, že *pč-* bylo jazyku nepohodlné; proto si je odstranil jednak přesmyknutím, jednak změnou raženého *p* v třené *f*¹.

¹ Oberpfalcer SbornPastrn. 130 vykládá změnu *kt* v *cht* disimilací vlivem druhého *k*, na *pt*. v *praktikant* — *prachtykant*. Při tom je třeba vykládati *cht* mnohých slov, *rechtor, dochtor* a j. jež nemají druhé *k*, nějak jinak nebo analogií podle *prachtykant*. A arcit případy s *γd* za *gd, ft* za *pt* a *fč* za *pč* pak musíme vykládati ještě nějak jinak. Je to tedy výklad nepodobný pravdě; Oberpfalcer spojuje změnu *k* v *ch* s okolností čistě vnější, jež s ní není v nijaké příčinné souvislosti. To je asi tak, jako kdybychom vykládali, že druhé *e* v *desct* je z *č* vlivem prvního *e*.

Frinta „V“ 46 pokládá změnu *pt-ft* za nepodmíněnou, spontánní, nikoli podmíněnou skupením *p* s *t*. Vývoj, jež tu předpokládá, se velmi málo podobá pravdě.

Změna *g* v *γ* (a dále v *h*) v případech typu *noga* : *noga* byla snad původně kombinační (podmíněná), ale v dalším vývoji pronikla skoro veskrze jako změna bezděčná (nepodmíněná), t. j. nebyla závislá na okolních hláskách, provedla se skoro veskrze. Ale změna *gdo*, *gde*... v *γdo*... je ryze kombinační, vzniká jen za určitých podmínek, jak ukazují případy *g ránu* atd., kde *g* zůstalo. Dále je mezi obojimi případy ten rozdíl, že v *γora* (*hora*) atd. je *γ* za praslovans. *g*, kdežto v *γdo* atd. je *γ* za *g* novějšího původu, totiž za *g* vzniklé asimilací z *k*. Ve skupení hlásek vznikávají hlásky, jež se jinde nevyskytují, anebo se v něm vyskytují změny, jež jinak už zanikly. To je i zde: změna praslovans. a pračes. *g* v *γ* již byla minula, ale za nově vzniklé *g* se za jistých okolností *γ* ještě vyvinulo. Podobně na př. vznikalo nové *ch* v uvedených případech *chto* atd., v *bùch*, *nechty* atd. (za *γ* asimilací), nové *f* v případech typu *ofce*, *kref*... (asimilací za *v*) atd.

Proto se domnívám, že slova *γde*, *hde* atd. nejsou nikterak na závadu výkladu, že asimilace vznikla v době, o níž byla řeč.
